

**МУЗЕЙ ГЕНОЦИДУ «ТЕРИТОРІЯ ПАМ'ЯТІ»
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ФОНД ПІДТРИМКИ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»;
ЛОС-АНДЖЕЛЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (LOS ANGELES UNIVERSITY)
(USA);
АРІЄЛЬСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (ARIEL UNIVERSITY CENTER OF
SAMARIA) (ISRAEL);
ЗАХІДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТІМІШОАРИ (WESTERN UNIVERSITY
OF TIMISOARA) (ROMANIA)**

МАТЕРІАЛИ

**Міжнародної науково-практичної конференції
«ПРОБЛЕМА ГЕНОЦИДУ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»**

(Одеса, 23-24 січня 2025 року)

УДК:

Проблема геноциду: виклики сучасного суспільства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23-24 січня 2025 р.) 88 с.

Рецензенти:

Готинян Віталія Віталіївна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова

Наумкіна Світлана Михайлівна - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Проблема геноциду: виклики сучасного суспільства» вміщує матеріали, які досліджують концепцію геноциду в творах Рафаля Лемкіна: філософське та правове підґрунтя; культурний геноцид: від доктрини до відповідальності; геноциди ХХ століття та їх вплив на генезу моральних складових людства; геноцидальні практики Російської імперії і їх доктринальне підґрунтя; вплив рішень міжнародних кримінальних трибуналів на колективну пам'ять щодо геноцидів; меморіалізація пам'яті жертв геноцидів; геноцидальний вимір агресії Росії проти України. Рекомендовано для науковців, педагогів, докторантів, аспірантів, студентів.

Ухвалено до друку та розповсюдження мережею інтернет вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 12 від 27 березня 2025 р.)

«Проблема геноциду: виклики сучасного суспільства»

23-24 січня 2025 року

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова:

А. В. Красножон – ректор Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доктор історичних наук, професор.

Заступники голови:

Копусь Ольга Антонівна – перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доктор педагогічних наук, професор.

Музиченко Ганна В'ячеславівна – проректор з наукової роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доктор політичних наук, професор.

Борінштейн Євген Русланович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Козленко Павло Юхимович – голова правління Громадської організації «Одеський центр дослідження Голокосту»

Дев'ятко Наталія Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР

ІМПЕРСЬКИЙ СВІТОГЛЯДНИЙ КОД І ЙОГО ТЕКСТОВЕ ВТІЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Геноцид може бути здійснений у різний спосіб. На відміну від тотального швидкого фізичного знищення, геноцид, скерований на зміну свідомості, має тривати довго, і на перших етапах може бути взагалі непомітним. Проте його вплив на масову свідомість є руйнівним і надалі потрібно задіяти багато ресурсів для створення здорового конкурентного середовища ідей і моделей поведінки, щоб оздоровити суспільство. Стратегічно особливо небезпечними, на мою думку, є культурні геноциди, оскільки вони знищують або суттєво перекодовують одразу кілька кодових систем, серед яких моральна, етична, соціальна і безпосередньо культурна.

Незважаючи на велику актуальність дослідження механізмів і наслідків культурного геноциду за сучасних умов, більшість науковців послуговується загальними тезами про неприпустимість культурного геноциду і розглядає його здебільшого як явище, що відбувається на тимчасово окупованих територіях. Найбільше соціально-філософський аналіз цих процесів наразі, на мою думку, відображений у роботах В. Бакальчук – проблемні аспекти тимчасово окупованих територій [1]; Т. Ніколаєва та І. Погорєлова – проблема резистентності культурно-історичної спадщини України в умовах російської агресії [2]; В. Павленко і Н. Світайло – потенціал впливу імперської ментальності на інформаційно-культурний простір [3].

За загальним визначенням, культурний геноцид передбачає системне і цілеспрямоване знищення культури групи, зокрема, її мови, мистецтва, звичаїв, традицій і ментальності. Особливістю геноцидних процесів в Україні у ХХ ст. є те, що наша країна офіційно не була колонією, проте залежність від умовної метрополії була значною, що позначалося на всіх сферах життя.

Після розпаду СРСР імперські світоглядні структури, на яких трималася радянська ідеологія, залишилися майже не пошкодженими. Частково зміна культурного героя з «сумлінного трудівника» на «безпринципного бандита» похитнула ці структури, створивши паралельну культурну реальність 90-х, однак згодом і вона була поглинута й підпорядкована імперським світоглядним кодам, про що свідчить нинішня популярність відповідних образів у масовій культурі Російської Федерації та активне розповсюдження тюремної субкультури серед тамтешніх школярів.

У той час в Україні масова свідомість отримала значне пошкодження, що стало причиною знецінення порядності та інтелекту і заміни справжніх цінностей на їхній фальшивий варіант, об'єднаний у кодово-світоглядні моделі хитрості, користолюбства, жорстокості тощо. Тим не менше, національні світоглядні коди навіть за таких умов мали непогані можливості для своєї реалізації і створення власного життєствердного світу. На першому етапі

відновлення енергетичного потенціалу інформаційно-культурного простору це відбувалося за рахунок застосування яскравої, багатой на відтінки смислів, образної української мови у перекладах та озвученні іноземних творів. Завдяки цьому різноманіттю у молодих митців формувалася упевненість, що вони також можуть створювати те, що матиме не нижчий рівень структурної складності, смислової насиченості і тематичного резонансу. Зважаючи на те, що будь-який прожитий автором твір (за умови, що автор попередньо не піддавався тоталітарному зомбуванню, що звузило його свідомість) має подвійне кодування через загальнолюдську і національну кодові системи, поява таких книг і фільмів сприяла б національному самоусвідомленню і національному відродженню суспільства через комунікацію з такими творами. Частково у культурі таке відродження можна спостерігати після Помаранчевої Революції 2004-го і Революції Гідності 2013-2014-го років.

Щоб ці націєтворчі процеси не отримали повноцінної реалізації ще в 90-х роках минулого століття, до українських авторів, а особливо письменників і сценаристів, були застосовані маніпулятивні технології впровадження у свідомість і підсвідомість імперських світоглядних кодів, що мало характер геноциду на глибинних текстових рівнях. Серед цієї кампанії можна виділити три базові технології, чийми засобами здійснювалися маніпулятивні впливи.

1. *Зміна ставлення до застосування тропів.* Особливістю епітетів, метафор, синонімів, алегорій тощо є те, що за умов розумного і не декоративного використання кожна така мовно-образна конструкція може розкрити свій енергетичний потенціал, що автоматично збільшує енергетику тексту, сприяє розвитку емпатії та аналітичного апарату аудиторії, а також за певних умов діє як новий чи оновлений світоглядний код або працює на підсилення інших актуалізованих кодів. Таким чином, енергетика мови сприяє розвитку особистості, що є критично небажаним для імперського світогляду. Також застосування тропів робить текст багатшим на смисли, що посилює варіативність мислення і відповідного сприйняття різноманітних установок і моделей поведінки, що теж має антиімперський характер.

Згідно з головними установками імперської свідомості, кількість моделей поведінки та інших світоглядних моделей є обмеженою і суворо регламентованою. Для знищення цього потенціалу авторам навіювалася думка про «несучасність», «непрофесійність» і навіть «неприпустимість» використання тропів у новітніх текстах.

2. *Особливості організації образів головних героїв і їхня принципова ієрархічність.* Не є секретом, що прямий вплив персонажів у художньому творі є значно сильнішим, ніж вплив висловленої автором ідеї. Саме тому в якісному сучасному творі більшість ідей висловлюється автором через персонажів, а не у вигляді авторського тексту. Іншого варіанту бути почутими практично не існує. Проживаючи життя персонажів через застосування механізму підсвідомого асоціювання себе з героєм твору, читачі та глядачі отримують важливі досвіди, проходять ініціації і завдяки цьому можуть мати суттєві зміни свого світогляду.

Наразі не розглядаю типові деформаційні моделі головних героїв, які можна зустріти у різноманітних творах у різних країнах. У межах розкриття

саме імперського світоглядного коду як відповідної світоглядної системи, можна бачити кілька важливих особливостей втілення цієї технології. Персонажі такого твору рідко змальовуються як особистості. Вони є гвинтиками системи, виконують відповідні ролі згідно зі своїм типажем, соціальною, гендерною, віковою чи іншою приналежністю до групи, яку легко описати, а отже, контролювати.

Тому особливо складна психологічна організація (а саме ця складність дає найвищі рівні ініціації для аудиторії) у творах імперського типу не спостерігається. Таким чином, одні і ті самі персонажі кочують із твору у твір, що може відбуватися навіть не в межах одного жанру. Вони схожі між собою й у мовному вираженні, не кажучи вже про шаблонні моделі поведінки і велику кількість стереотипних ситуацій, які становлять значну частину сюжетів подібних творів.

Окрім того, між персонажами у творах імперського типу існує жорстка ієрархія по статусу представництва у тексті. З перших сторінок з'являються головні персонажі і їхній статус є незаперечним і незмінним протягом усього сюжету. Вірогідність появи головних персонажів після першої третини твору практично неможлива, хоча в якісних творах введення нових важливих персонажів високого рівня присутності у тексті може відбутися на будь-якому етапі до самої кульмінації. Також дуже добре читачі і глядачі бачать, хто з персонажів є другорядним, а хто наближений до головного, виконуючи відповідну роль – друга, конкурента, суперника, коханої тощо. Це позначається і на сюжетах, більшість з яких повинні мати лінійну структуру без можливості застосування сюжетної поліфонії та досить великого відсотку інформації з минулого, яка суттєво впливає на розуміння вчинків персонажів у головному сюжеті. Якщо у творі була наявною така складна структура між сучасним і минулим, або сюжет мав поліфонію розвитку і більше одної-двох паралельних сюжетних ліній, такий твір таврувався як «погано написаний».

На відміну від якісних творів, у творах імперського типу існує негласна заборона на присутність великої кількості психологічно прописаних персонажів, кожен з яких може мати власну ініціальну лінію, а отже збільшувати варіативність прочитання твору аудиторією, що може позитивно впливати на її розвиток.

В український простір ці ідеї системно транслиювалися не лише завдяки великій кількості російськомовної масової літератури, а насамперед через різноманітні творчі зустрічі, конвенти, майстер-класи і тренінги, де «майстрами» були люди, які працювали на російську пропаганду та ідеологію. Під виглядом навчання «як створювати успішні історії» українська творча спільнота інфікувалася імперськими ідеями і власними руками знижувала можливості створених персонажів розвивати аудиторію, яка з ними комунікує у просторі художніх творів.

3. Найбільш прихованою технологією, яка застосовувалася для змін світоглядних кодів українських митців на імперські, було *навіювання абсолютної цінності влади*. Ця технологія у творах мала не одне втілення.

Найпростішим варіантом було тиражування сюжетів із мотивом прагнення до влади, коли більшість головних персонажів намагаються отримати її у будь-який спосіб. При цьому тільки наявність влади у цьому контексті давала можливість бути щасливим, реалізовувати себе й отримати достатньо високий статус, щоб не опинитися внизу суспільної ієрархії. Ця маніпулятивна ідея фальшивого щастя не осмислювалася і ніяким чином не піддавалася сумніву.

Другий розповсюджений варіант – це шанування будь-якої влади, незалежно від її дій і моральних цінностей. Ця установка походить від історичного коду, який має назву «Цар» або «Імператор», якому завжди служить «людина-гвинтик». Цар або Імператор перебувають за межами впливу та реального осмислення людини з рабською психологією, а саме таким є названий «гвинтик». Максимум, на що здатна така людина, – жалітися і тихо нарікати на дії владарів без будь-яких реальних дій щодо зміни ситуації на краще хоча б для самої себе. Ця частина коду також активно застосовується у політичному зомбуванні і легітимізується через культуру, зокрема, масову.

Третій аспект втілення цього коду найбільш складний, оскільки у деяких творах імперського типу таки наявний сюжет повалення діючої влади. Проте, це не змінює світогляд самих персонажів. Просто умовно «поганий» або «слабкий» Цар змінюється новим «добрим» і «сильним». Зазвичай остаточна трансформація революціонера у царя-диктатора залишається за межами описаного сюжету.

В українській творчій спільноті найбільше прижилася друга частина цього коду, яка полягає у безумовному шануванні влади та некритичності до її дій. І саме тому злам цього коду у 2004 і 2013-2014 рр. був таким травматичним для суспільства в цілому. Зважаючи на наявність тотальної некритичності до влади у наш час, можна стверджувати, що цей код у масовій свідомості знищений не повністю.

Не маючи можливості заборонити або повністю знекровити сучасне українське мистецтво, Російська Федерація вдалася до геноцидних технологій внутрішнього руйнування української культури через навіювання імперських ідей та актуалізацію у масовій свідомості українців не властивих нам імперських світоглядних кодів. Розуміння технологій їхнього розповсюдження та дії, зокрема, у художній творчості і створенні текстів, може допомогти нам у майбутньому бути більш стійкими до маніпулятивних впливів як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Список використаних джерел

1. Бакальчук В. О. Культурний геноцид як складова частина міжнародного злочину РФ в Україні. *Стратегічна панорама*. 2022. Спеціальний випуск : Гібридна війна і демократичний мир. С. 72–79.

2. Ніколаєва Т. М., Погорелова І. С. Проблема резистентності та реституції культурно-історичної спадщини України в умовах російської агресії : політико-державний аспект. *Politicus* : наук. журн. / Південноукр. нац.

пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Вип. 5. С. 131–140.

З. Павленко В. П., Світайло Н. Д. Елементи імперської ментальності : досвід дослідження на прикладі сучасної Росії. *Проблеми соціальної роботи : філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 2. С. 63–71.

Базелюк Оксана Василівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ОПП «Початкова освіта», *Університет Ушинського, м. Одеса, Україна*
Науковий керівник: **Оксана ПЕТІНОВА**, д. філос. н., професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, *Університет Ушинського, м. Одеса, Україна*

КУЛЬТУРНИЙ ГЕНОЦИД КОРІННИХ НАРОДІВ (НА ПРИКЛАДІ КОРІННИХ НАРОДІВ У КАНАДІ, АВСТРАЛІЇ, США)

Культурний геноцид – це систематичні спроби стерти етнічну ідентичність народів шляхом асиміляції, насильницької зміни мови, традицій, вірувань та інших культурних атрибутів. Багато корінних народів Канади, Австралії та США опинилися на межі зникнення, оскільки протягом століть зазнавали культурного винищення з боку колонізаторів. Це була спроба повністю викреслити цілу етнічну групу з історії. За даними ЮНЕСКО, значна частина мов корінних народів цих країн і на сьогодні перебуває під загрозою зникнення, адже в деяких із них залишилося лише кілька носіїв [4].

Індіанці – корінний народ, який в минулому населяв Північну Америку. Історичні документи та статистичні дані беззаперечно свідчать про те, що ще з перших днів свого існування, США оголосили їм війну і розпочали жорстокий геноцид, що тривав століттями [1]. До американців долучилися британські та французькі колоністи, які прагнули захопити землі та ресурси корінних народів. Для того, щоб усунути опір місцевих мешканців, було прийнято рішення знищити їх як народ. Символом безжальної політики американської армії та іноземних «цивілізаторів» під час «звільнення» Дикого Заходу є афоризм американського воєначальника Філіпа Генрі Шерідана: «Гарний індіанець – мертвий індіанець» [11].

У XVII – XVIII ст. почали активно очищувати території від індіанців, здійснюючи тисячі нападів, масові вбивства та насильницьку стерилізацію жінок, що призвело до скорочення корінного населення на 95% і до їхнього нинішнього жахливого соціального становища [2]. Європейські колоністи, включаючи британців, французів та іспанців, в якості доказу ліквідації мешканців із земель проводили скальпування – процес зняття шкіри з голови разом із волоссям, відомої як скальп. У деяких випадках європейці платили гроші або інші цінні товари за скальпи вбитих індіанців. Ціни варіювалися, але за один скальп можна було виплатити від 40 до 100 фунтів стерлінгів, що в перерахунку на сьогоднішній день становило б дуже значні суми. В той час, скальпи стали символом перемоги та контролю над територією. Для